

El camí ral d'Hostalric a Sant Hilari Sacalm i el seu entorn

ORIOl TEIXIDOR I GRANYA

The Hostalric to Sant Hilari Sacalm royal road and its environs

Quan els desplaçaments eren a peu o amb tracció animal allò que comptava, en vies de llarga distància, era que no fessin marrades ni travessessin grans cursos d'aigua. Aquestes vies eren els camins careners. El camí ral de St. Hilari a Hostalric n'era un i unia aquests dos pobles passant per Joanet, Sant Feliu de Buixalleu i Grions. Hi ha tres elements principals que denoten la seva antiga importància. Primer, les cases fortes que hi trobem a la vora, com la Torre de Grions, el Buixalleu i el Bodaixó. Segon, les esglésies i capelles que hi ha, principalment, a cada encreuament important. De la plana cap a muntanya: St. Gabriel de Grions, St. Feliu de Buixalleu, Sta. Bàrbara, St. Segimon del Bosc i St. Mateu de Joanet. Per últim, les fonts orals confirmen que formava part del sistema de vies transhumants que servien als pastors pirinencs per dur a passar l'hivern els seus ramats a les pastures de la plana.

Paraules clau: Camí ral, transhumància, Buixalleu, Grions.

When people travelled on foot or with animal traction, the most important in the long-distance routes was that they did not make detours and did not cross major waterways. These routes were the ridge road. The royal road from St. Hilari to Hostalric was one of these, and Connected these two towns passing through Joanet, St. Feliu de Buixalleu and Grions. There are three main elements that denote its ancient importance. First, the great houses that we find near the road, such as la Torre de Grions, el Buixalleu and el Budaixó. Second, the churches and chapels located, mainly, at every important intersection. From the plain to the mountain: St. Gabriel de Grions, St. Feliu de Buixalleu, Sta. Bàrbara, St. Segimon del Bosc and St. Mateu de Joanet. Finally, oral sources confirm that this road was part of network transhumance paths that the pyrenean shepherds used to bring their flocks to the plain pastures for the winter.

Keywords: Royal road, transhumance, Buixalleu, Grions.

El mode de producció capitalista ha comportat una concentració de la població sense precedents i, en conseqüència, un canvi radical en l'estructuració de les vies de comunicació. Fins a la consumació definitiva del present mode de producció, a la vall d'Arbúcies i rodalies, la població es distribuïa de manera dispersa arreu del territori, amb més o menys densitat, depenent dels recursos de què hom disposava.

Si l'actual sistema productiu es basa en la producció de mercaderies a canvi de diners, organitzant tot l'esforç productiu en funció d'aquest objectiu i comportant la concentració en pocs nuclis d'hàbitat de la població (majoritàriament treballadors), l'anterior es basava en la producció d'allò necessari per a viure i d'on calia donar-ne una part als amos de la casa i la terra, així com a les autoritats civils i religioses. Açò implicava que arreu on el pagament en espècies d'uns masovers fos possible s'hi podia implantar una nova casa de pagès. A l'actualitat, per a garantir el transport ràpid de mercaderies i de la força de treball calen carreteres amples, planes i quan més rectes millor.

El floriment del mode de producció capitalista ha implicat un desenvolupament recíproc entre les millores tecnològiques, la concentració de la població, i les infraestructures de transport de mercaderies i de força de treball. Quant major és el flux de transport mecànic que cal, amb més velocitat cal que pugui circular i, per tant, calen vies més amples (en el cas del transport terrestre no ferroviari) i amb menys pendents i revolts.

Anteriorment, amb un desenvolupament tecnològic inferior, on els desplaçaments es feien o bé a peu, o bé amb tracció animal, allò que comptava, en les vies de més llarg abast, era evitar marrades i cursos d'aigua importants. Per tant, el millor traçat esdevenia el camí carener. Camins que, partint d'algun punt de la plana, franquejaven passos de muntanya seguint carenes o, en alguns casos dibuixant cordes entre dos colls. Tot un seguit d'indicis ens duen a pensar que una d'aqueixes autopistes del passat era l'antic camí ral que unia Hostalric i Sant Hilari Sacalm, i que a més comptava amb una gran importància i antigor. Ço és, les cases que s'hi troben entorn poblades des d'antic; els edificis religiosos en les seves principals cruïlles; els elements defensius de totes les èpoques que presenten moltes de les cases properes, així com cases de notables estirps en el seu decurs.

De primer tractarem de les cases fortes que trobem al llarg del camí o a no massa distància. Partint de la plana cap a la muntanya, la primera edificació en què fem esment és la Torre de Grions.

LA TORRE DE GRIONS

Imponent casa forta coneguda d'antic i que havia pertangut als castlans del castell de Montsoriu, la família noble dels Malla. Segons recullen Fugarolas

i Pla, es troba documentada per primera vegada el 1240 quan n'era senyor en Pere de Malla.¹ El 1358 a «Les constitucions dels castells»² dels Cabrera, parlant del seu castell de Montsoriu s'hi diu «... és castlà major del castell el Senyor de Grions...». Compta amb torre de vigilància i muralles, proveïts, ambdós elements, d'espitlleres.

EL BUIXALLEU

Més per amunt, a uns quants centenars de metres del camí en qüestió, hi ha el Buixalleu. Gran i antiga casa que dona nom a la segona part del municipi de Sant Feliu de Buixalleu. Se situa en un indret de pas i de guaita on s'han trobat vestigis d'ocupació humana des de temps dels ibers, per bé que el primer document en què apareix el nom de la casa és de 1019. A partir de la documentació antiga i de la situació de la casa, en Joan Coromines estableix que l'origen del nom d'aquest casalot es troba en *Burg Sindleubs*.³ Elements, tots dos, d'origen germànic. El primer element és *Burg* «fortificació», el segon és el nom propi de persona (NPP) *Sindeleub* i vindria a significar «fortificació d'en Sindileub».

EL BODAIXÓ

N'hi hem d'afegir, encara, una més, el Bodaixó. Situada en un replà a 572 m. entre el Coll del Rourell (o els Termes) i la Petja de Sant Salvi, el camí de què tractem passa pel terme de la seva propietat. És anomenada com a vilar en l'establiment dels límits de la parròquia de Sant Quirze d'Arbúcies de 923.⁴

Observant l'indret on hi ha la casa fa l'efecte que l'edifici actual sigui només una petita part del que devia ser originalment. I de fet, ara que amb prou feines té teulada, es pot comprovar que la casa actual es va fer aprofitant una grossa nau formada sobre dos arcs apuntats (fig. 1). A més, a la part meridional de la casa, just a sobre el penjat, s'hi pot endevinar la base quadrada d'una possible torre de guaita. Com es pot veure a l'esbós que presentem a la fig. 3, sobta la perfecta alineació amb els quatre punts cardinals de cada una de les cares, cosa que havia de produir un efecte visual impressionant, cada dia al punt de migdia, quan la façana orientada a la vall d'Arbúcies quedava il·luminada pel sol en el seu punt més alt. Conserva encara algunes espitlleres, que membres del Museu Etnològic del Montseny, la Gabella d'Arbúcies (MEMGA) han datat provisionalment com a pròpies del segle XII (fig. 2).

1 FUGAROLAS; PLA, 2011b, p. 105.

2 PLADEVALL, 1972.

3 COROMINES, J.; «Onomasticon Cataloniae», volum III 139 a 15.

4 Agraïm al MEMGA haver-nos facilitat una còpia del trasllat que se'n conserva.

Fig. 1. Un dels arcs aprofitats per a fer la casa actual del Bodaixó (foto O. Teixidor, abril 2022).

Fig. 2. Una de les dues espitlleres de la paret nord. (foto O. Teixidor, abril 2022).

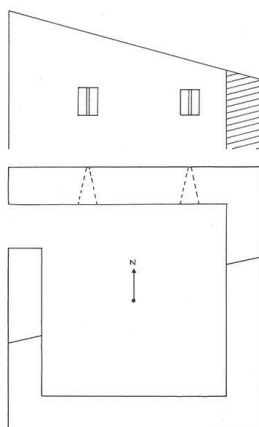

Fig. 3. Planta (5,5 x 5,5 m) de la torre de guaita i alçat de la paret nord (O. Teixidor, abril 2022).

Les marqueses del Bodaixó

Na Maria Ferrer (1948), de la casa de dalt de Mollfulleda, i n'Angelina Cruselles (1956), de la casa de baix de Mollfulleda, ens han fet sabedors d'una bonica llegenda que manifesta la importància i l'antigor d'aquesta casa i que referma allò que ja hem constatat en base als elements materials que hem descrit: les marqueses del Bodaixó.

Eren dues marqueses que tenien dues *burricotes* i anaven a missa a Sant Climent. Passaven per Arbúcies, que llavors encara no era poble. A la Placeta (dels Encantats) hi havia un arboç i era allà on reposaven. I diuen que no començaven la missa a Sant Climent que no haguessin arribat elles. En tornant repetien el mateix recorregut, tornaven a passar per Arbúcies, reposaven allà mateix i cap al Bodaixó.

Marquesa era un NPP medieval. Podria ser que fos el nom d'aqueixes dones i que popularment es vagi confondre amb el títol nobiliari homònim. Més enllà de l'exactitud del títol que se'ls atribueix en el relat s'entén que els Bodaixó havien de ser gent poderosa. El dret de retardar el començament de la missa fins a la seva arribada és un privilegi que només retrobem, a la zona, com a propi dels Regàs a Santa Maria de Lliors.⁵ Recordem que

⁵ Vegeu la «Consueta» de la parròquia d'Arbúcies en l'apartat del mes de setembre. «Lo Rector. d'Arbucias y Vicari seus que aniran a la sofregania de Sta. Maria de Lliors, advertesch que no digan missa los diumenges y festes del any, ni tampoc les misses de la festa major, que los Srs. de la casa de Regàs noy sigan ho be sapigan que noy van...». Transcripció que hem pogut consultar al MEMGA.

en època baix medieval els Regàs eren la primera o segona nissaga més important d'Arbúcies.

Per altra banda, si Arbúcies encara no era poble i la missa era a Sant Climent, això podria donar a entendre que els fets en què s'inspira la contalla succeïren amb anterioritat a la creació de la parròquia de Sant Quirze (923), la qual cosa ens denotaria l'antiguitat del Bodaixó i que en aquell temps pertangués, parroquialment, a Sant Climent.

ALTRES EDIFICACIONS

Per bé que no n'hàgim identificat vestigis materials, hi ha dues edificacions properes al camí que varen poder tenir funcions defensives o de guaita si fem cas a la toponímia. El primer és la Torre del Vent, a certa distància del camí que estudiem, però situada a la vora del que des d'aquest va cap a Sauleda. I el segon és Vilar Fort, situat a poques desenes de metres del camí en un indret de gran domini visual entre Joanet i Sant Hilari.

Entorn del camí no només s'hi recollia el poder senyorial. En cada coll important on el creua una altra via de comunicació o, a la vora, en lloc vistent, hi trobem una església o capella. Partint, igualment, de la plana cap a muntanya, el primer punt on ens hem d'aturar és a Sant Gabriel de Grions. Situada a escassos metres de la Torre de Grions és esmentada almenys a partir de 1279.

Més per amunt, situada en un coll, en l'encreuament amb el camí que ve del Buixalleu hi trobem l'església de Sant Feliu, que dona nom al municipi. La primera cita a la documentació que se'n coneix és de 1019.

Propera al camí, a l'alçada de la casa de Fontseca hi ha la capella de Santa Bàrbara. Situada en un replà just a sota de Puig d'Ull i visible des de gran distància. L'edifici actual es considera del segle XVIII amb origen al segle XVI. L'estudiós local, Joan Gubert, assegura que és construïda en el lloc d'una de preromànica.⁶

A l'altre costat de Puig d'Ull, en un altre ampli coll i creuera de camins, hi ha Sant Segimon del Bosc. Atès que en l'acta de consagració de la parròquia de Sant Quirze d'Arbúcies (923) hi diu que el límit d'aquesta parròquia passa pel mig del camp de Sant Segimon, podem deduir que ja devia existir al segle X.

La darrera església que trobem en el decurs del camí, abans d'arribar a Sant Hilari, és Sant Mateu de Joanet. Situada en aquest poblet i seu de la seva parròquia apareix documentada en l'any 942 com a sufragània de la de Sant Hilari Sacalm.

6 FUGAROLAS I PLA, 2011a, p. 466.

Veiem, doncs, com entorn d'aquest camí s'hi arredossava des d'antic el poder senyorial i l'eclesiàstic, conseqüència evident que era una infraestructura de comunicació important per a l'economia de l'època i tot el que se'n derivava.

El present camí ral era una artèria de comunicació que baixava des de Sant Hilari fins a Hostalric, on hi havia hagut un important mercat, amb tot de ramals a banda i banda que duïen a la vall d'Arbúcies i a la de Santa Coloma i tots els verals que hi ha entremig.

Formava part, a més, de les vies de transhumància que unien la muntanya pirinenca amb la plana. És del record del nostre informador de més edat, en Francisco Gobern (1935), del Govern de Joanet, veure-hi baixar el que en deien els «ramats cerdans». Segons ens explica, en baixaven molts per passar l'hivern per aquí en avall i cap el cantó de Bellveí. Na Maria Ferrer (Mollfulleda, 1948) n'havia sentit a parlar, que passaven per aquest camí, però ja no té el record d'haver-los vistos. N'Angelina Cruselles (Mollfulleda, 1956) i en Mateu Valls (Sant Segimon, 1959) ja no en tenien ni record ni constància. Per tant, podem suposar que cap als anys 1950 vagi desaparèixer la transhumància de ramats.⁷ Coincideix, a més, amb l'època que varen deixar de baixar-ne cap al Vallès, des del Pla de la Calma, segons ens va informar en Sebastià de Can Perera de Canyes, de Sant Pere de Vilamajor, durant la recerca que vàrem fer per determinar el recorregut del camí de transhumància que anava fins a la zona d'Arenys (el Maresme).

Com a destacada ruta de pas de gent de tota mena, tenim indicis que arran del camí s'hi varen establir tot de serveis per a atendre les necessitats d'aquells qui hi transitaven. En Fugarolas i en Pla recullen, per exemple, la tradició oral que assegura que a les Cases Ramones (Grions) els viatgers podien menjar-hi, beure-hi i canviar-hi d'animal si els convenia.⁸ Així mateix, de la Ferreria (a Puig d'Ull) els diuen que era un punt on els viatgers trobaven auxili per a fer alguna reparació que els calgués anant de pas.⁹

Podem afegir-hi encara un topònim avui perdut que, de ser autèntic, seria una prova significativa de l'antiguitat d'aquest camí. En l'acta de consagració de la parròquia d'Arbúcies de 923 una part del límit que s'hi estableix es troba entre dos punts pels quals també passa el nostre camí. És el tram entre Puig d'Ull i el Coll del Rourell (o els Termes). Tot i que el

7 Existeix a Grions, a peu del camí, una casa avui en ruïnes que se'n deia Can Cerdanya del Camí. «Del Camí», evidentment, perquè es troba arran del camí i «Cerdanya» qui sap si pel fet que s'hi vagi establir algun cerdà que hi va passar fent transhumància. Cf. amb la parròquia de Cerdans avui del municipi d'Arbúcies.

8 FUGAROLAS I PLA, 2011b, p. 199.

9 FUGAROLAS I PLA, 2011a, p. 445.

camí no hi és esmentat ja que, segurament, no coincidia amb la partió que es volia establir, hi diu que, el límit parroquial, després de passar pel mig del Camp de Sant Segimon inclou els masos de «Poses» i després ja passa a la propietat del mas Mollfulleda. Per tant, s'havia de referir, més o menys, al veral entre Sant Segimon i Mollfulleda on avui hi ha el Rasic i Can Malhivern, i on antigament hi havia hagut la borda de Canyamars i més recentment Cal Marxant i Cal Matxo. *Poses* és el plural de «posa» que pren, en toponímia, el significat de «lloc on es reposa en una pujada, replà», i que s'escau perfectament al nostre indret.¹⁰ Podem conjecturar, doncs, que fos als masos de *Poses* un dels llocs on reposaven aquells qui passaven pel camí.

BIBLIOGRAFIA

- COROMINES, J. (1980-1991), *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes, <<https://decat.iec.cat/>>.
- , (1989-1997), *Onomasticon Cataloniae*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes, <<https://oncat.iec.cat/>>.
- FABRA, P. – COROMINES, J. (1935), *Butlletí de Dialectologia Catalana*, v. XXIII. Institut d'Estudis Catalans, <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/consulta_aut/registro.do?control=ARCAA20180024061>.
- FUGAROLAS, J. – PLA, J. (2011b). *Grions, història gràfica*, Ajuntament de Sant Feliu de Buixalleu.
- , (2011a), *Sant Feliu de Buixalleu en el temps*, Ajuntament de Sant Feliu de Buixalleu.
- ILLA, J. (2003), *Arbúcies del feudalisme a l'edat moderna* (Montsolí 4), Llibres del Segle.
- PLADEVALL, A. (1972), *El comtat d'Osona a mitjans del segle XIV. Orígen i extensió del comtat creat pel rei Pere III*, Barcelona: Subirana.

10 COROMINES, 1980, volum VI 742a16 i FABRA-COROMINES, 1935, no. XXIII 304b1 on reporta altres topònims amb aquest mot, entre els quals algun de ben paral·lel com el de «Coll de Poses» de St. Quirze Safaja.